

Η Άλωση της Βασιλεύουσας, η Ευρώπη, ο Μακιαβέλι, ο Θερβάντες και η τύχη των Παλαιολόγων

του Γιώργου Ν. Παπαθανασόπουλου



Στις 29 Μαΐου του 1453 πέφτει η Βασιλεύουσα στα χέρια των Οθωμανών. Πέφτει το πολύτιμο διάδημα του μεσαιωνικού ευρωπαϊκού πολιτισμού και το ανάχωμα που προστάτευε την Ευρώπη από τους εχθρούς της. Και αυτών άνοιξε η όρεξη να την κατακτήσουν. Και όπως συμβαίνει έως σήμερα, έως δηλαδή και την οικονομική κρίση που περνάμε, οι Ευρωπαίοι ξυπνάνε μόνον όταν ο κίνδυνος κτυπάει δυνατά την πόρτα τους. Ο Πολ Κόουλς γράφει πως έως τον 15ο αιώνα η Ευρώπη ήταν μια ουδέτερη γεωγραφική περιοχή με συγκεκριμένα σύνορα. Όταν όμως, μετά την Άλωση, οι οθωμανικές επιθέσεις έγιναν σκληρότερες, Πολωνοί και αψβουργικοί συγγραφείς άρχισαν να υποστηρίζουν ότι οι κυβερνήσεις τους δεν υπεράσπιζαν απλώς τα ευρωπαϊκά εδάφη, αλλά «αμύνονταν υπέρ των ευρωπαϊκών αξιών έναντι της μωαμεθανικής καταϊγίδας».

Η ίδια κατάσταση συνεχίστηκε και κατά τον 16ο αιώνα. Οι Ευρωπαίοι ενδιαφέρονταν πιο πολύ για τις επεκτατικές κινήσεις των Οθωμανών παρά για τις ανακαλύψεις στο Νέο Κόσμο. Μεταξύ του 1480 και του 1609 για τους Οθωμανούς εκδόθηκαν περίπου 2500 βιβλία σε όλη την Ευρώπη, από τα οποία πάνω από χίλια μόνο στη Γερμανία. Στη Γαλλία, εκδόθηκαν για τους Οθωμανούς περισσότερα από ογδόντα βιβλία, ενώ για τα θέματα της μόλις τότε ανακαλυφθείσας Αμερικής μόνο σαράντα.

Η Μάργκαρετ Άστον γράφει σχετικά πως κατά τον δέκατο τέταρτο και στις αρχές του δέκατου πέμπτου αιώνα οι Ευρωπαίοι έβλεπαν ότι η ζωή και η πίστη τους κινδυνεύουν από τις επεκτατικές επιθέσεις του Ισλάμ, στο πρόσωπο των Οθωμανών, και από την πανώλη. Η εικόνα που δινόταν στις περισσότερες από αυτές τις εκδόσεις ήταν ο φόβος για τους «αιμοδιψείς Οθωμανούς», τον οποίο ενίσχυαν και οι τότε θρησκευτικοί ηγέτες. Ο Ρωμαιοκαθολικός Επίσκοπος της Βιέννης Φάμπρι (1536-41) δήλωνε ότι δεν υπάρχει ωμότερος και αχρειότερος λαός υπό τον ουρανό από τους Οθωμανούς, που αφαιρούν τη ζωή χωρίς να κοιτάζουν ηλικία και φύλλο. Ο Λούθηρος χαρακτήρισε την εισβολή των Οθωμανών στην Ευρώπη τιμωρία του Θεού προς την Χριστιανοσύνη, γιατί ο Πάπας και η Καθολική Εκκλησία είχαν πλημμυρίσει από διαφθορά. Ο ίδιος στα 1518 και υποστηρίζοντας τις 95 θέσεις του κατά της Ρώμης υποστήριξε ότι ο Θεός έστειλε τους Οθωμανούς στην Ευρώπη για να τιμωρήσει τους Χριστιανούς, όπως κάνει και με τους πολέμους, την πανώλη και τους σεισμούς. Θυμίζουμε ότι μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης ο Μωάμεθ κατέλαβε τη Σερβία, τη Βοσνία και την Αλβανία, καθώς και τον Πόντο και την Πελοπόννησο. Μεταξύ 1512 - 20 ο Σελίμ I κατέκτησε τη Συρία, την Αραβία και την Αίγυπτο. Ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής το 1521 κατέκτησε το Βελιγράδι και το 1522 τη Ρόδο. Το 1526, με τη μάχη στο Μόχακς και τον θάνατο του βασιλιά Λουδοβίκου II η Ουγγαρία χάνει την ανεξαρτησία της έως το 1918. Η άμυνα της Ευρώπης μένει τότε στην Αυστρία, με συμμάχους τους Πολωνούς και τους Ενετούς. Την ίδια ώρα οι Γάλλοι γεμάτοι από δέος κλείνουν συμφωνίες με το Σουλτάνο. Το 1529 η πρώτη πολιορκία της Βιέννης από τους Οθωμανούς. Το 1568 οι Αψβούργοι υπογράφουν ειρήνη στην Αδριανούπολη με τους Οθωμανούς και συμφωνούν να πληρώνουν φόρο για να μείνουν ήσυχοι. Το 1571, στη Ναυμαχία της Ναυπάκτου, καταστρέφεται ο στόλος των Οθωμανών από τους Ισπανούς και τους συμμάχους τους και η Ευρώπη ανακουφίζεται. Από το 1593 έως το 1606 οι Οθωμανοί συνεχίζουν τις εχθροπραξίες κατά των Αυστριακών, αλλά και πάλι δεν πετυχαίνουν να κατακτήσουν τη Βιέννη.

Ο Μακιαβέλι, ο Θερβάντες και οι άλλοι συγγραφείς για Οθωμανούς Ο Νικολό Μακιαβέλι, Ιταλός συγγραφέας και ο πρώτος πολιτικός στοχαστής στην ιστορία, γεννήθηκε και έζησε στη Φλωρεντία από το 1469 έως το 1527, δηλαδή κατά την περίοδο του επεκτατισμού των Οθωμανών. Το πολιτικοφιλοσοφικό έργο του «Ο ηγεμόνας» τυπώθηκε μετά το θάνατο του, στα 1532, και απετέλεσε σημείο αντιλεγόμενο έως τις ημέρες μας. Είναι χωρισμένο σε 26 κεφάλαια και στο τέταρτο τονίζει ότι η οθωμανική αυτοκρατορία είναι μια μοναρχία ενός δυνάστη, του Σουλτάνου, που έχει κάτω από την εξουσία του μόνο δούλους. Και προσθέτει προφητικά, κάτι που έγινε μετά από αιώνες με τους Νεότουρκους και τον Κεμάλ. Επειδή έβλεπε ότι οι Ευρωπαίοι ήθελαν να εκδιώξουν τους Οθωμανούς από την Ευρώπη και υπήρχαν επαναστατικές ζυμώσεις από Έλληνες, Αρμένιους κ.α. στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, σημειώνει ότι εκείνος που θα της

επιθεθεί πρέπει να περιμένει πως θα τη βρει ενωμένη και το σωστό είναι να βασίζεται στις δικές του δυνάμεις, παρά σε εσωτερικές εξεγέρσεις. Αλλά όταν οι Οθωμανοί νικηθούν στον πόλεμο και πάθουν τέτοια συντριβή που να μη μπορούν να ανασυγκροτηθούν στρατιωτικά, ο κατακτητής έχει τότε να ασχοληθεί μόνο με τη σουλτανική οικογένεια. Μόλις και αυτή βγει από τη μέση, δεν έχει πια κανένα να φοβάται, αφού ο λαός δεν έχει καμιά εμπιστοσύνη στους άλλους. Και συμπληρώνει: «Όπως ο νικητής δεν έχει πριν από τη νίκη τίποτε να ελπίζει από τους άλλους, δεν έχει και τίποτε να φοβάται ύστερα». Στους Οθωμανούς υπάρχει αναφορά του Μακιαβέλι και στο θεατρικό του έργο «Μανδραγόρας». Πρόκειται για κωμωδία σε πέντε πράξεις, γραμμένη γύρω στα 1520. Στο έργο υπάρχει η εξής στιχομυθία, που υποκρύπτει μια ειρωνεία κατά της Ρώμης, αλλά και το φόβο των Ιταλών για τους Οθωμανούς: «Γυναίκα (απευθύνεται στον ιερέα Τιμόθεο): Γέροντα! Πιστεύετε πως οι Τούρκοι θα πατήσουν εφέτος την Ιταλία; Τιμόθεος: Σίγουρα θα την πατήσουν, αν δεν βάζετε τους ιερείς να κάνουν παρακλήσεις. Γυναίκα: Αχ Θεούλη μου, προστάτεψε μας! Αυτοί οι δαίμονες θα μας παλουκώσουν όλες...». Σημειώνεται ότι η Παπική Εκκλησία εδίδωξε με αγριότητα τον Μακιαβέλι, που ήταν ένας αντιπαπικός πατριώτης, που υπέτασσε την εκκλησία στα συμφέροντα του κράτους και τα βιβλία του το 1559 μπήκαν στον Ίντεξ και απαγορεύθηκε η αντιγραφή, η αγοραπωλησία, ή η κατοχή τους. Εναντίον του έργου του Μακιαβέλι ήσαν και οι περισσότεροι ηγεμόνες της Ευρώπης του 16ου, 17ου αιώνα και 18ου αιώνα.

Ο Μιχαήλ ντε Θερβάντες Σαβέδρα, όπως είναι ολόκληρο το όνομα του Ισπανού μεγάλου συγγραφέα του μυθιστορήματος «Δον Κιχώτης», γεννήθηκε στα 1547 και η συνάντησή του με τους Τούρκους ήταν στη ναυμαχία της Ναυπάκτου, στην οποία συμμετέχε. Στα 1571 υπογράφηκε η συμμαχία μεταξύ του Πάπα, της Ισπανίας και της Βενετίας κατά των Οθωμανών και αρχιστράτηγος του στρατού και του στόλου ονομάστηκε ο ικανότατος στρατιωτικός ηγέτης Δον Χουάν, ο Αυστριακός. Στο συμμαχικό στόλο που συγκεντρώθηκε ο Θερβάντες ήταν πλήρωμα στη γαλέρα «Μαρκέζα». Στις 7 Οκτωβρίου του 1571 διεξήχθη η ναυμαχία στην είσοδο του Κορινθιακού κόλπου και στα ανοικτά της Ναυπάκτου, η οποία ολοκληρώθηκε με περιφανή νίκη των Χριστιανών κατά των Οθωμανών. Τις ημέρες εκείνες ο Θερβάντες ήταν άρρωστος από θέρμες και ο λοχαγός του τον συμβούλευσε να απόσχει της μάχης, μένοντας στο κρεβάτι του, στο εσωτερικό της γαλέρας. Όμως αυτός δεν δέχτηκε λέγοντας: «Προτιμώ να πολεμήσω υπηρετώντας το Θεό και τον βασιλιά μου και να πεθάνω γι' αυτούς, παρά να μείνω κάτω από το κατάστρωμα άπρακτος». Και όχι μόνο δεν έμεινε στο κρεβάτι, αλλά παρακάλεσε το λοχαγό του να τον τοποθετήσει στην πιο επικίνδυνη θέση. Αυτό έγινε και του δόθηκε η ευκαιρία να πολεμήσει ο ίδιος γενναία και η γαλέρα του να διακριθεί, κατακτώντας ως λάφυρο τη σημαία του αιγυπτιακού στόλου. Κατά τη μάχη ο Θερβάντες δέχθηκε τρία βόλια, δυο στο στήθος και ένα στο αριστερό του χέρι, που του το αχρήστευσε. Σε όλη του τη ζωή καμάρωνε για το αχρηστευμένο χέρι του, που όπως έλεγε, πιστοποιούσε τη συμμετοχή του «στο πιο ένδοξο γεγονός που είδανε ποτέ ή θα δούνε οι αιώνες. Τον 17ο αιώνα ο Μολιέρος στον «Αρχοντοχωριάτη» διακωμωδεί τους Οθωμανούς και από τον 18ο αιώνα αρχίζει ένα κύμα φιλελληνισμού στους λογοτεχνικούς κύκλους της Ευρώπης, κύριοι εκπρόσωποι του οποίου θεωρούνται οι Γκαίτε, Ουγκό, Σίλερ, Σέλει και, φυσικά, ο Μπάϊρον, και από τους ζωγράφους ο Ντελακρουά.

Η τύχη των Παλαιολόγων

Πολλή συζήτηση γίνεται για την τύχη της οικογένειας των Παλαιολόγων και ορισμένοι ακόμη και σήμερα υποστηρίζουν ότι προέρχονται από το αυτοκρατορικό αυτό γένος. Ο Σπυριδών Ζαμπέλιος ερεύνησε το ζήτημα και έγραψε για την τύχη των Παλαιολόγων στο σπουδαίο πόνημα του «Άσματα δημοτικά της Ελλάδος, εκδοθέντα μετά μελέτης ιστορικής περί Μεσαιωνικού Ελληνισμού». Ο τελευταίος Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος φονεύθηκε ηρωικά μαχόμενος και υπερασπιζόμενος τη Βασιλεύουσα στις 29 Μαΐου του 1453. Ήταν άτεκνος, παρά τους γάμους του. Ο αδελφός του Δημήτριος, που παραβρέθηκε με τον αυτοκράτορα αδελφό του Ιωάννη στην ψευδοσύνοδο της Φεράρας - Φλωρεντίας, υποχρεώθηκε να παραχωρήσει τη μονογενή του θυγατέρα στον Μωάμεθ τον κατακτητή. Σε αντάλλαγμα ο Μωάμεθ τον διόρισε πρίγκιπα Αδριανουπόλεως και του παρέσχε ετήσια σύνταξη. Εκείνος μετάνιωσε για τη στάση του, και εκάρη ορθόδοξος μοναχός. Απεβίωσε το 1471. Ο Θωμάς, ο άλλος αδελφός του Κωνσταντίνου, νυμφεύθηκε το 1430, την Αικατερίνη, θυγατέρα του Γενουάτη πρίγκιπα Ζαχαρία Αζάνη. Από το γάμο του απέκτησε τέσσερα παιδιά, δύο αγόρια, τον Ανδρέα και τον Μανουήλ, και δύο κορίτσια, τη Σοφία και την Ελένη. Η Ελένη παντρεύτηκε τον Δεσπότη της Σερβίας Λάζαρο. Ήταν άτεκνη και όταν απέθανε ο σύζυγος της πήγε στη Λευκάδα, εκάρη μοναχή, και πήρε το όνομα Υπομονή. Απεβίωσε το 1474. Η Σοφία, η και Ζωή ονομαζόμενη, ήταν πολύ φιλόδοξη. Παντρεύτηκε τον ηγεμόνα του Βλαντιμίρ και της Μόσχας Ιβάν τον Μεγάλο (1440-1505) και του «διαβίβασε» το στέμμα και τα δικαιώματα της Αυτοκρατορίας των Ρωμαίων, κάτι που ο ίδιος αποδέχθηκε ευχαρίστως...

Ο Μανουήλ δέχθηκε πολλές πιέσεις να φραγκέψει. Ήταν όμως «πλήρης πίστεως και φιλοεθνίας» και προτίμησε παρά να αποστατήσει να καταφύγει στην Κωνσταντινούπολη, όπου τον υποδέχθηκε ο Μωάμεθ βασιλικά. Νυμφεύθηκε και απέκτησε δυο αγόρια, τον Ιωάννη και τον Ανδρέα. Ο πρώτος πέθανε σε νηπιακή ηλικία και ο δεύτερος τούρκεψε, αποκλήθηκε Μωάμεθ και χάθηκε.

Ο Ανδρέας ήταν «ανήρ δύστροπος και κούφος» κατά τον Ζαμπέλιο. Ασπάστηκε τον Παπισμό και αποκαταστάθηκε στην Ιταλία. Δια διαθήκης άφησε πρώτα, στα 1502, την «ηγεμονία» του στους βασιλείς της Ισπανίας Φερδινάνδο και Ισαβέλλα και στη συνέχεια στον βασιλιά της Γαλλίας. Ετάφη στο ναό του Αγίου Πέτρου, στη Ρώμη. Απέκτησε παιδιά, των οποίων η τύχη είναι αβέβαιη.

Στην Κορνουάλη υπάρχει χάλκινη πλάκα, η οποία γράφει στα αγγλικά: «Ενθάδε κείται το σώμα Θεοδώρου του Παλαιολόγου, εκ Πισαύρου (σημ. Πιζάρου) Ιταλίας, του ορμωμένου κατ' ευθεία γραμμή από του αυτοκρατορικού γένους των τελευταίων χριστιανών της Ελλάδος αυτοκρατόρων. Ήταν υιός του Καμίλλου, υιού του Πρόσπερου, υιού του Θεόδωρου, υιού του Ιωάννου, υιού του Θωμά, αδελφού του Κωνσταντίνου του Παλαιολόγου, του και τελευταίου της ηγεμονεύσασης εν Κωνσταντινουπόλει μέχρις της οθωμανικής αιχμαλωσίας βασιλικής γενεάς. Ο οποίος ενυμφεύθη Μαρία, θυγατέρα Ουλιέλμου Μπολς εκ Χαλδάης και έσχε πέντε τέκνα, Θεόδωρο, Ιωάννη, Φερδινάνδο, Μαρία και Δωροθέα. Απεδήμησε εις Κύριον εν Κλυφτών την 21 Ιανουαρίου 1636». Ο Ζαμπέλιος διερωτάται, ποιος είναι αυτός ο υιός του Θωμά Παλαιολόγου, που μνημονεύει η επιγραφή, αφού ο Θωμάς είχε μόνο δυο αγόρια, τον Ανδρέα και τον Μανουήλ; Και απαντά ότι κατά την άποψη του το βέβαιο είναι ότι μετά τον θάνατο του Θωμά Παλαιολόγου και τη μετάβαση του υιού του Μανουήλ στην κατακτημένη Κωνσταντινούπολη ο μόνος γνωστός των βασιλικών Παλαιολόγων που απέμεινε στην Ευρώπη ήταν ο Ανδρέας, που ασπάστηκε τον Παπισμό και εγγράφως έδωσε τους τίτλους της κατακτημένης αυτοκρατορίας στους βασιλείς της Ισπανίας και της Γαλλίας. Αυτός φαίνεται ότι τεκνοποίησε, αλλά η τύχη των παιδιών του αγνοείται και έτσι σταματά σ' αυτόν η βεβαιότητα για την τύχη των τελευταίων Παλαιολόγων. Υπάρχει το θέμα όμως της πλάκας στην Αγγλία, που αναφέρεται σε κάποιο Θεόδωρο, απόγονο των Παλαιολόγων, που πήγε στο νησί από το Πέζαρο της Ιταλίας. Στο Πέζαρο διασώθηκαν επιτάφιας επιγραφές πάνω στις οποίες φαίνονται το αυτοκρατορικό στέμμα της Κωνσταντινούπολης και τα Παλαιολόγια εμβλήματα, που δείχνουν ότι πράγματι κάποιος του κλάδου έζησε εκεί και πιθανόν να ήταν παιδί του Ανδρέα και γνήσιος κληρονόμος των Παλαιολόγων. Κατά την άποψη του Ζαμπέλιου «Το νόμιμον Αυτοκρατορικόν γένος εξέλιπε εν Ιταλία προ πολλού. Όσοι αντιποιούνται δικαιώματα επί του Βυζαντινού διαδήματος, ή δεν κατάγονται κατ' ευθείαν γραμμίν από Μανουήλ του Παλαιολόγου, αλλ' εκ προηγούμενων της Αυτοκρατορίας μελών, ως λ.χ. οι Παλαιολόγοι του Πεδεμοντίου, ή κατάγονται εκ θηλέων, ως οι του Ρωσικού θρόνου κάτοχοι», που σημειωτέον και αυτοί όλοι εξέλειψαν. Από τα πέντε παιδιά του Θεοδώρου ο Ιωάννης και ο Φερδινάνδος δεν άφησαν κανένα ίχνος. Η Μαρία πέθανε άγαμος και η αδελφή της Δωροθέα παντρεύτηκε το 1656 και απέθανε το 1681.

Στο βιβλίο ταφής της διαβάζει κανείς: «Δωροθέα Παλαιολογίνα, του γένους των αυτοκρατόρων». Ο άλλος αδελφός, Θεόδωρος, πέθανε ως απλός ναύτης του στόλου του Καρόλου του Β', στα 1693, και αυτό βεβαιώνεται από την στο Αγγλικό Κοινοβούλιο σωζόμενη διαθήκη του, την οποία υπογράφει: «Θεόδωρος Παλαιολόγος». Μετά από αυτόν παύει κάθε σοβαρή μνεία της οικογένειας των Παλαιολόγων.

Βιβλία για περαιτέρω μελέτη:

- Σπυριδώνος Ζαμπελίου, «Άσματα δημοτικά της Ελλάδος εκδοθέντα μετά μελέτης ιστορικής περι μεσαιωνικού Ελληνισμού», Εν Κερκύρα, Τυπογραφείον «Ερμής», 1852. Επανέκδοση υπό Βιβλ. Διονυσίου Νότη Καραβία, Αθήνα, 1981.
- Margaret Aston, «The fifteenth century - the prospect of Europe», Ed. Thames and Hudson Ltd, London, 1968.
- Paul Coles, «Οι Οθωμανοί στην Ευρώπη», Τόμοι Α' και Β', Εκδ. Μπεργαδή, Αθήνα, 1972.
- Νικολό Μακιαβέλι, «Έργα», Τόμοι Α' και Β', Εκδ. Κάλβος, Αθήνα, 1984.
- Νικολό Μακιαβέλι, «Ο ηγεμόνας», Εκδ. Αναγνωστίδη.
- Νικολό Μακιαβέλι, «Ο Μανδραγόρας», Εκδ. Εταιρείας Σπουδών Σχολής Μωραϊτη, Αθήνα, 1981.
- Μ. Θερβάντες «Ο Δον Κιχώτης», Α' και Β' Τόμοι Εκδ. «Εστία»
- Atlas of World History, The Penguin, I and II Volumes.